

Apollon'un Anadolu'daki Ayak İzleri II: Miletos Antik Kenti

Footsteps of Apollo in Anatolia II: Miletos Ancient City

Mustafa TÖZÜN
Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

ÖZET:

Bu çalışmada, Apollon Kültü'nün Anadolu'daki izini sürmeye devam edeceğiz. İlk çalışmamız Klaros Kehanet Merkezi'ne idi. İkinci gezimizde Aydın'ın Didim ilçesinde yer alan ve Büyük Menderes Nehri'nin ağzında kurulmuş bir antik liman şehri olan Miletos'tayız. Filozofların şehri Miletos'un tarihsel önemini işleyip Apollon kültürünün izini sürmeye devam edeceğiz.

Anahtar kelimeler: Apollon, Miletos, Felsefe, Filozof

ABSTRACT:

In this study, we will continue to trace the Apollo Cult in Anatolia. Our first study was on Klaros Prophecy Center. On our second trip, we are in Miletos, an ancient port city located at the mouth of Buyuk Menderes River and located in Didim district of Aydın. We will process the historical significance of Miletos, the city of philosophers, and continue to trace the Apollo cult.

Keywords: Apollo, Miletos, Philosophy, Philosopher

1. Miletos'a İlgimin doğması ve Prof. Dr. Nevzat Eren:

Yıl 2004. Halk Sağlığı uzmanlığını kazandıktan iki yıl sonrası. Felsefe ve Mitoloji alanlarında da çalışmalarına başlamışım. Ancak tıp eğitimi almış olmama rağmen, sosyal bilimlerde ne kadar cahil kaldığımın ancak farkına vardığım yıllar. Sınavlarla dolu bir öğrencilik hayatında, sayısalcı olmak ve fen bilimlerine ağırlık vermek zorunda kalmak beni sosyal bilimlerde oldukça geri bırakmış. Bizim ilk-orta-lise eğitimimizi aldığımızda bir sorun olan bu konu, aslında bugün de sorun olmaya devam ediyor...

Sosyal bilimlerden uzak bir tıp eğitiminin toplum lideri olan bir hekim yetiştirmekten ziyade sağlık sistemine işgücü yetiştirmeye hizmet ettiğini düşünmekteyim... Ancak bunlar bugün anlatacağımız konular değil. Kısaca değindik ve geçelim.

Yıl 2004, ilk kızım Ece'nin doğduğu yıldır. Halk sağlığı uzmanlık eğitimim periyodunda ona ilgi gösterecek zaman ayırmayı başardığım gibi sosyal bilimlere ve özellikle felsefeye de zaman ayırmaya çalışıyordum. Eksikim çoktu ama gençtim ve geceleri az uyuyarak bu açığı kapatmaya çalıştım.

Yıl 2005. Asistanlık eğitimimde rotasyonlara gittiğim yıl. İşte bu dönemde Halk Sağlığının büyüklerinden sayın Prof. Dr. Nevzat Eren'in "Çağlar Boyunca Toplum, Sağlık ve İnsan" (Eren, N., 1996) isimli eserini okumuştum. Bir hekimin tarihe ve felsefeye bu kadar yakın olmasının onu insanı anlamaya ve bir bütün olarak algılamaya, dolayısıyla toplumu anlamaya ve de insan ve toplum sağlığına doğru bir yaklaşıma götüreceğini fark etmişim.

Felsefe üzerine okumalarım mitolojiye ve insanın doğasını algılamak için yaratılış mitlerini karşılaştırmaya doğru beni sürüklemekteydi... Böylece felsefe ve mitoloji, beni din ve tasavvuf konularına doğru çekiyordu... Mezuniyet öncesi eğitimim sırasında tasavvuf üzerine çalışmalara da daha önceden başlamıştım...

Böylece Nevzat Eren hocanın eserini bir mihenk yaparak asistanlık dönemimde tekrar yoğun okumaya başladım ve öğrendiklerimi özetleyerek kaleme aldım. Neticede ortaya önce bir hikaye kitabı çıktı. Bu kitabı 2020 yılında, tam 16 yıl sonra yayımladım ancak. Bu kitap "Giz, Ece ile Harun Kimdi" isimli hikaye kitabımdır ve kitaplarımın üçüncüsü olmuştur (Tözün, M., 2020).

Bu hikaye kitabını daha anlaşılır kılmak için öncesinde iki araştırma kitabı yayımlamam gerekti: "Kuran Rehberliğinde Kendini Bilme Yolculuğu" (Tözün, M., 2018) ve "Kuran Rehberliğinde Ezoterizm ve Mitoloji" (Tözün, M., 2020).

İşte bu eserlerim içerisinde 'Kur'an Rehberliğinde Kendini Bilme Yolculuğu'nda, ilk kez Nevzat Eren'in eserinde karşılaştığım Miletos Okulu filozoflarından şöyle söz etmişim:

"İyonyalı, Miletos Okulu'nun düşünürleri nesnelere ilk temelini yalnız madde biçiminde olduğunu düşünüyorlardı. Bunlardan Tales; maddelerin sudan, Anaksimandros; sonsuz ve bitmeyen, değişmeyen ve pek de maddesel olmayan bir maddeden, Anaximenes; hava veya buhardan, Anaxagoras "nus" adını verdiği devindirici, çok ince bir maddeden temel aldığını söylüyordu. Anaxagoras'a göre başlangıçta tüm maddeler karmaşık bir biçimde duruyorlardı. Nus onları etkileyerek yaşamı başlatmıştı. Sonra materyalistlerin öncüleri olan bu düşünürlerden Efesli Herakleitos'a varıldı. Miletos Okulu düşünürleri bir soru ortaya atmışlardı. Doğada, çevrede, insanlarda değişen bir şey vardı. Bu değişiklik her yerde gözlemlenebiliyordu ve yadsınamazdı. Diğer yandan, değişen her şeyde değişmeyen bir şey de vardı. Bu da yadsınamazdı. Bazı düşünürler Anaxagoras'a ait nus kavramını ruh kavramıyla özdeşleştirmişlerdi. Herakleitos işte bu nus ya da ruh olarak adlandırılan, tüm değişiklikleri yapan şeyin "oluş" olduğunu ortaya koydu. Herakleitos'a göre "Varlık hiçbir şey değildir,

oluş her şeydir.” Buna mükabil olarak Herakleitos “Bir dere de iki defa yıkanılmaz” diyerek değişimin sürekli olduğunu, durağan olan hiçbir şeyin olmadığını vurgulamıştı. Herakleitos bu düşüncesiyle birlikte tüm maddelerin temelini ateş olduğunu da savlamıştı.” (Tözün, M., 2018).

Adı geçen kitapta Nevzat Eren’in eserini yukardaki paragrafın sonunda kaynak olarak göstermişim... Ancak henüz Miletos’u gezip görmemişim... Maalesef...

Resim 1. Miletos Antik Kenti, Tiyatro (12.09.2020)

2. Miletos Hakkında Kısa Bilgiler:

Miletos (Milet) Antik kentine doğru İzmir **Efes**’ten yola çıkıyoruz... Kuşadası yönünde yolumuza 5 km devam ettiğimizde bir ayrıma geliriz. Sağa dönüldüğünde Menderes’e doğru yol alırız ki daha önceki makalemizde anlattığımız **Klaros Kehanet Merkezi** bu yol üzerindedir. Sola döndüğümüzde Kuşadası’na gideriz. Kuşadası’nın antik ismi de **Scala Nuova**, yani, **Yeni İskele**’dir. Kuşadası İyonyalılar tarafından **Neopolis** (Yeni Şehir) adıyla Andızkulesi mevkiinde kurulmuşsa da Venedik ve Cenevizlilerin egemen oldukları bu şehir daha sonra bugünkü yerine taşınmış ve Yeni İskele (Scala Nuova) adını almıştır (Kuşadası Peyzaj Değerleri, 2018).

Kuşadası'ndan Söke'ye oradan Didim ve Bodrum yönünde yola devam ederiz... **Priene ve Miletos** için yol ayrımı gelir. Levhayı takip ederek Güllübahçe yoluna saparız... Bafa Gölü Tabiat Parkı ve **Myus** Antik kenti de çok yakınlarımızda...

Arkeolog Semih Tulay ve Hasibe Akat "Zamanın Öyküsü" isimli bir eser ortaya koydular. Bu eserde Priene, Milet ve Didim'i tanıttılar. Bu eserden, günümüzden 2000 yıl öncesinde Söke Ovası'nın tamamen deniz, Bafa Gölü'nün ise bir körfez olduğunu bilmeyenlerimiz öğrenebilir. **Priene** ve **Miletos**, birbirine yakın bu kentler, birer liman ve halkları da denizciydiler. M.Ö. 494'de İyon Birliği ve Persler arasında yapılan **Lade Deniz Savaşı**'nda İyon Donanması yenilince Milet gibi Priene'de yakılıp yıkıldı. M.Ö. 350'de Miletoslu büyük mimar **Hippadamos** Planı'na göre Priene tekrar inşa edilir ve Hellenistik çağın en güzel kentlerinden biri kabul edilir (Tulay, S.A. & Akat, H., 2005).

Dilenirse ve zaman varsa Güllübahçe ve Priene Antik kenti de Miletos'a gitmeden önce gezilebilir... Priene'den 21 km daha yol alındığında Miletos'a varılır... Araçla yolda devam edilirken Miletos levhasını görüp sola sapmak gerekir... Miletos, bugün Söke ilçesine bağlı Akköy nahiyesinin bir köyü olan Balat'ta yer almaktadır (T.C. Söke Kaymakamlığı).

...Ve Miletos'tayız...

Resim 2. Miletos Ören Yeri Girişinde Filiz TÖZÜN (eşim) (12.09.2020)

Miletos Girişi'nde bizi Tiyatro karşılar. Hellenistik dönemde 5300 kişi kapasiteli yapılan Tiyatro, daha sonra Roma Dönemi'nde 15000 kapasiteye çıkarılmış ve 40 m yüksekliğe ulaşmıştır. Tiyatro'nun Girişinden en tepedeki insanların normal sesle konuşmalarının rahatlıkla duyulabileceği akustik özellik, Miletos'un mimaride ne denli ileri gittiğinin de bir kanıtıdır. Miletos Tiyatro Girişi'nde Griffon (Gryphon) kabartmaları bizi karşılar. Bir Griffon lya çalarken diğeri elinde bir çiçek taşımaktadır (Resim 3)...

Resim 3. Miletos Tiyatro Girişinde Griffon (Gryphon)* kabartmaları (Bir griffon lyra** çalıyor, diğeri elinde çiçek taşıyor) (12.09.2020)

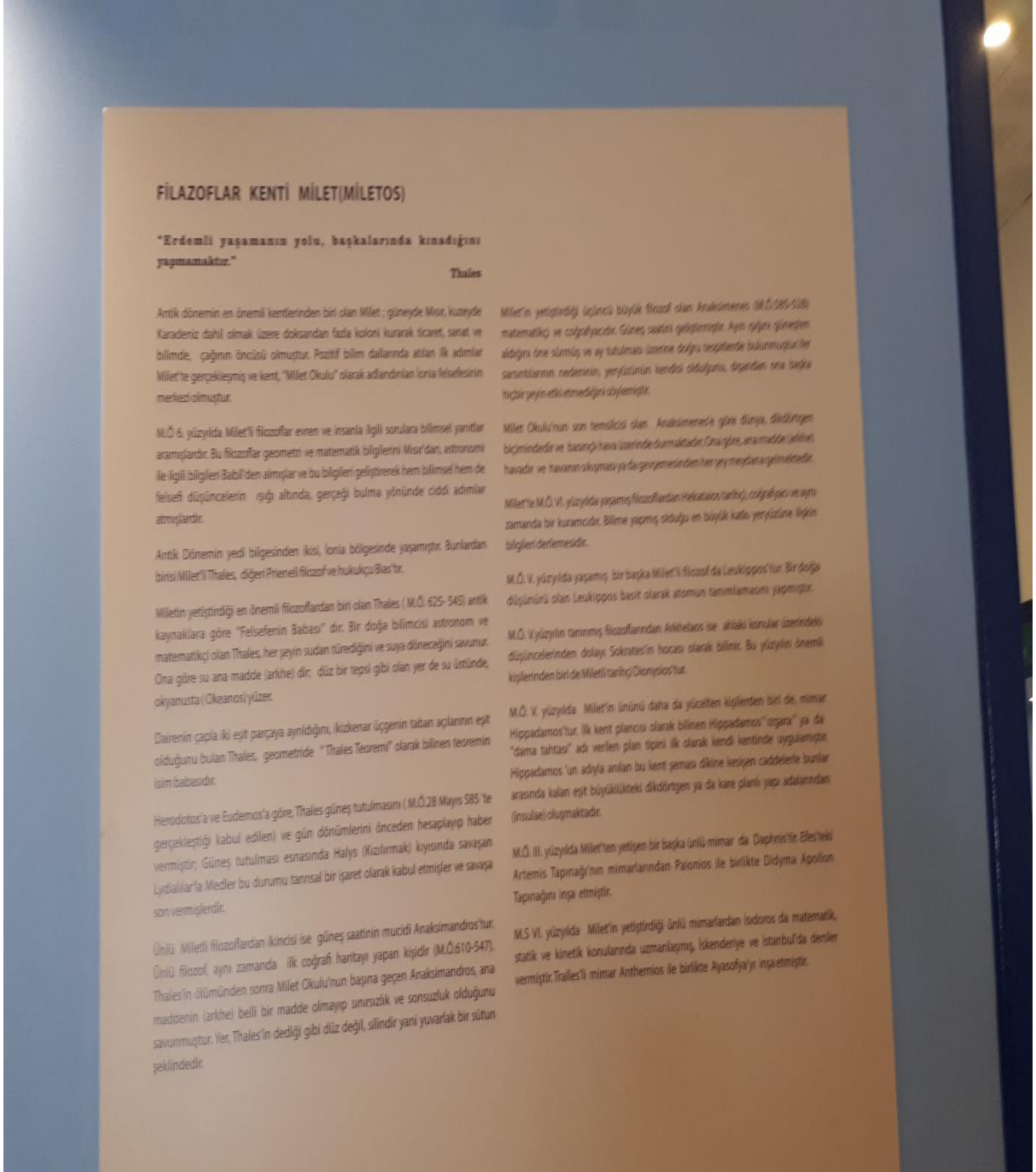
* Griffon: Aslan vücutlu, kartal kanatlı ve kafalı mitolojik yaratık. Antik Yunanca'da, kıvrılmış, kırık anlamındaki "*grýps veya gryphos*" sözcüklerinden türediği düşünülür.

** Lyra (lir): Mitolojik bir çalgı. Hermes tarafından icat edilmiştir. Hermes lyra'yı Apollon'a hediye eder. Apollon da onu henüz küçük bir çocuk olan Orpheus'a hediye eder.

Tiyatro gezildikten sonra Milet Müzesi'ne geçiyoruz. 2011 yılında tekrar hizmete açılan Müze'de Milet, Didim ve Priene kazılarında çıkan eserler teşhir edilmektedir. Milet-Didim arasında yer alan **Kutsal Yol** kazılarında çıkarılan *Brankhid* heykelleri ve sfenksler, Didim kazısında çıkarılan seramik kaplar ve Apollon Tapınağı'na ait bulguların yanı sıra Priene ait Hellenistik Dönem ev eşyaları ve Athena Tapınağı mimari parçaları ile **İlyas Bey Külliyesi**'ne ait takı, sikke, figürinler vb. eserler sergilenmektedir.

Müze'de sergilenen "*Filozoflar Kenti Miletos*" başlıklı bir yazıda Miletos'un yetiştirdiği filozof ve bilim insanları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bunlardan Thales, Anaksimandros, Anaxagoras ve Anaximenes'ten yazımızın başında söz etmiştik. Diğerleri hakkında bilgi verelim: M.Ö. VI. Yüzyılda yaşayan filozof **Hekataios** yeryüzüne ait bilgileri derlemiştir. M.Ö. V. Yüzyılda yaşamış olan **Leukippos** basit olarak atomu tanımlamıştır. Aynı yüzyılda yaşayan **Arkheleos** ahlaki konular üzerine düşünceleri ve yazıları ile Sokrates'in Hocası sayılmaktadır. Tarihçi Miletli **Dionysios** ve ilk kent plancısı ve mimar **Hippadamos** da M.Ö. V. Yüzyılda yaşamıştır. M.Ö. III. Yüzyılda yaşayan Miletli **Daphnis** Efes'teki Artemis Tapınağı'nın mimarlarından **Paionios** ile birlikte Didyma Apollon Tapınağı'nı inşa etmiştir. Ve çok sonraları

M.S. VI. Yüzyılda Miletli mimar **Isodoros**, Trallesli mimar **Anthemios** ile birlikte **AYASOFYA**'yı inşa etmiştir (Resim 4). Miletos Müzesi'nde Nehir Tanrısı **Meandros**'un büyük heykelini de görmek mümkündür. **Meandros**'un ismi **Menderes** ilçesi ve nehrine isim olarak verilmiştir.

Resim 4. Miletos Müzesi'nden bir yazı (Filozoflar Kenti Milet (Miletos) "Erdemli yaşamamanın yolu, başkalarında kınadığını yapmamaktır." **Thales**) (12.09.2020)

Miletos'ta **İlyas Bey Külliyesi** de gezilebilir. Külliye'nin kitabesinden M.S. 1404'de **Menteşeoğlu Emîri Şücâeddin İlyas Bey** tarafından inşa edilmeye başlandığı anlaşılıyor. Külliye içerisinde iki hamam, imaret, medrese ve cami yer alıyor (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi).

Resim 5. Miletos Müzesi'nde Nehir Tanrısı **Meandros** (12.09.2020)

Resim 6'da Miletos Müzesi, Büyük Menderes Deltası'nın İ.Ö. 1500'den itibaren gelişimi görülmektedir.

Ege'nin suları zamanla yükselmiş, Büyük Menderes'in ağzının yeri defaatle değişmiştir. Topraklar alüvyonla dolmuş ve zamanla Niletos'un deniz ile bağı kopmuştur (Söke Kaymakamlığı).

Priene ve Miletos'un liman şehirleri olması ve bugünkü denizin yeri düşünüldüğünde suların da dünyamız üzerinde ne denli yer değiştirdiği hayret verici olarak karşılanabilir...

Resim 6. Miletos Müzesi, Büyük Menderes Deltası'nın İ.Ö. 1500'den itibaren gelişimi. Antik Miletos kenti bir liman şehriydi. Bugün ise denizden 10 km kadar içerde kalmıştır. (12.09.2020)

3. Miletos'un Mitolojik Kökleri:

Mitolojide başvuru kaynaklarından biri olan Azra Erhat'ın "Mitoloji Sözlüğü"ne başvurarak Miletos'un mitolojik kökleri hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

Miletos; Apollon'un **Akakallis**'ten doğma çocuğudur. Miletos'un annesi Akakallis, **Kral Minos**'un kızlarından biridir (Minos Uygarlığı Girit'te kurulmuştu).

Miletos ve Didyma Kehanet Merkezleri Yunanistan'daki Delphoi (Delfi) Kehanet Merkezi kadar ünlü olmuşlardı. Bu durum Delphoi de bir kıskançlığı neden olmuştur. **Brankhosoğulları Efsanesi** Didyma'da kurulmuş Apollon tapınağı ve bilicilik merkezinin ününü ve yaygınlığını sağlamak için oluşturulmuş bir mitolojik hikâyedir. Azra Erhat'ın Mitoloji Sözlüğü'nden alıntılıyoruz:

"Brankhos Miletos'lu bir delikanlıdır. Apollon kehanet yeteneğini ona bağışlar. Onun soyu Brankhidai (i Brankhosoğulları) olarak sürer gider ve onların falcılık çalışmalarıyla Didyma Delfi'ye kehanet merkezi olmakta rakip haline gelir (...) O dönemde Miletos bir ucu Mısır'da bir ucu Karadeniz'de sömürgelere sahip zengin bir kent haline gelir (...) Ne var ki Persler gelir ve Miletos'u ve Priene'yi yerle bir eder (...) Anlaşıyor ki bu Brankhosoğulları kent düşmek üzereyken Perslerle işbirliği yapmışlar! Sonra da İran'a kaçmışlar (...) Sonraları

Büyük İskender, Miletos'a gelir... Şehirde Brankosoğullarından kimler kaldıysa onlardan intikam almış... Tarihsel kayıtlardan öğrenildiğine göre Delfi'nin kıskandıkları Miletos'un düşüşüne çok sevindiği anlaşılıyor (Aslında ne acıklı, aynı şey kendi başlarına da gelebilirdi)...

Delfi'de heksametron dizelerle düzülen bir şiirin düz yazıya uyarlanmış halini vereceğiz aşağıda. Bu şiir için,

“Delfi'nin Anadolu'daki zengin rakibi Didyma'yı ne kadar kıskandığını belli etmiyor mu?” diye sorar Azra Erhat.

Ve o gün, Miletos, işte o gün, sen ey kötü düzenli kent, bereketli bir av olacaksın düşmanlara, bir şölen sofrası sürü sürü insanlara! Saçlı, sakallı savaşçıların ayaklarını yıkayacak kadınların. Ve senin de, ey Didyma, yabancılar el koyacak Tapınağına. ” (Erhat, A., 1996).

Bitirirken;

Apollon'un izini sürerken **Klaros ve Miletos**'u gezmiş olduk. Bir sonraki durak, Miletos'tan 20 km kadar mesafede **Didim'deki Apollon Tapınağı**'dır. Bir sonraki makale **Didim Apollon Tapınağı** üzerine olacaktır. Belki de **Lykia**'ya devam eder Apollon'un doğduğu yere, Patara'ya da ulaşırız... Apollon'un doğum yerinin Yunanistan adalarından Delos olduğunu söyleyen efsane... **Delos efsanesi... Apollon'un izinde...**

Kaynaklar:

4. Erhat, A. (1996). Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi.
5. Eren, Nevzat. (1996). Çağlar Boyunca Toplum, Sağlık ve İnsan, Nevzat Eren, Gelişim Dizgi & Yayıncılık, Ankara.
6. T.C. Söke Kaymakamlığı. Miletos (Milet) Antik Kenti. <http://soke.gov.tr/miletos-milet-antik-kenti> (Erişim: 27.09.2020).
7. Tözün, Mustafa. (2018). Kuran Rehberliğinde Kendini Bilme Yolculuğu, Gece Kitaplığı.
8. Tözün, Mustafa. (2020). Giz Ece ile Harun Kimdi. Gece Kitaplığı.
9. Tözün, Mustafa. (2020). Kuran Rehberliğinde Ezoterizm ve Mitoloji. Gece Kitaplığı.
10. Tulay, S. A. & Akat, H. (2005). Zamanın Öyküsü.Söke, Cumhuriyet Ofset.
11. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İlyas Bey Külliyesi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilyas-bey-kulliyesi--aydin> (Erişim: 27.09.2020).